

Справа „Трегубенко проти України” (Tregubenko v. Ukraine)

У рішенні, ухваленому 2 листопада 2004 року у справі „Трегубенко проти України”, Суд постановив, що:

- було порушено ч. 1 ст. 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд);
- було порушено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності).

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд постановив сплатити п. Трегубенку 53657,81 євро як відшкодування майнової шкоди, 5000 євро як компенсацію моральної шкоди та 1000 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявник Леонід Трегубенко народився 1947 року і зараз проживає у м. Торонто (Канада). У 1988 році заявник займався підприємницькою діяльністю у м. Ялті, зберігаючи частину свого прибутку готівкою. 22 січня 1991 року в УРСР було зупинено обіг банкнот номіналом у 50 та 100 радянських рублів, надрукованих у 1961 році, і вони підлягали обміну на банкноти того ж самого номіналу, видрукувані у 1991 році. Законодавством було встановлено порядок такого обміну та передбачено створення спеціальної підкомісії при виконавчих органах міських чи районних рад (далі — Комісія з обміну), яка й повинна була вирішувати питання обміну банкнот. Комісії з обміну мали повноваження дозволяти або не дозволяти здійснювати обмін повністю або ж частково, що залежало від законності джерела доходу.

У січні 1991 року п. Трегубенко поклав у Ялтинське відділення Державного банку УРСР 230000 радянських рублів купюрами у 50 та 100 рублів. Водночас він звернувся до Ялтинської Комісії з обміну з питанням про обмін цієї суми. 25 березня 1991 року Комісія з обміну частково відмовила здійснити обмін купюр через недостатність доказів законності джерел їх одержання, дозволивши обміняти лише 2462 рублів. Решта суми (227538 рублів) обміну не підлягала. Заявник оскаржив це рішення до вищої Комісії з обміну. 6 травня вона залишила зазначене рішення без змін.

Уряд стверджує, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів УРСР від 22 січня 1991 року, яка регулювала порядок обміну банкнот у цей період, таке рішення було остаточним.

У той же час Служба безпеки перевірила законність підприємницької діяльності п. Трегубенка й не виявила жодних порушень. 19 липня 1991 року він розпочав цивільне провадження у Ялтинському міському суді, оскаржуючи відмову Комісії з обміну здійснити обмін усієї необхідної суми. Ялтинський міський суд відхилив скаргу заявника, мотивуючи це невідомістю такої категорії справ судам. Заявник подав на це рішення касаційну скаргу, і 26 серпня 1991 року Кримський обласний суд скасував його та повернув справу на новий розгляд. 16 жовтня 1991 року Ялтинський міський суд ухвалив рішення, яким зобов'язав Комісію з обміну здійснити обмін усієї суми грошей, вкладених п. Трегубенком у банк (230000 рублів). 8 квітня 1992 року Кримський обласний суд, розглядаючи відповідну касаційну скаргу, залишив це рішення без змін. 17 квітня 1992 року це рішення було скасоване постановою Президії Кримського обласного суду. 14 квітня 1993 року Верховний Суд України скасував зазначену постанову і підтримав рішення Ялтинського міського суду, винесене на користь заявника. Це рішення стало остаточним.

Проте виконання цього рішення затрималось на декілька років. Заявник неодноразово звертався до суду стосовно переоцінки присуджених йому коштів з урахуванням індексу інфляції. Протягом 1996-1998 років Ялтинський міський суд чотири рази задовольняв ці вимоги п. Трегубенка, враховуючи те, що рішення залишалося невиконаним. Останнім рішенням суду сума, призначена на користь заявника, становила 349387,82 рубля.

Листом від 26 червня 1998 року Міський голова м. Ялти звернувся до заступника Генерального прокурора України втрутитися у цей процес шляхом опротестування в порядку нагляду рішення Верховного Суду України, ухваленого на користь п. Трегубенка.

30 червня 1998 року виконавче провадження у справі заявника було зупинено у зв'язку із переглядом рішення в порядку нагляду. 9 вересня 1998 року Заступник голови Верховного Суду України приніс протест на зазначене рішення в порядку нагляду у Пленум Верховного Суду України. 25 вересня 1998 року Пленум прийняв протест до розгляду і скасував рішення Ялтинського міського суду, підтримавши найперше рішення цього ж суду про непідвідомчість таких спорів судам. Пленум зазначив, що оскільки процедура обміну банкнот була врегульована постановою Уряду від 1991 року і передбачала позасудовий порядок перегляду рішень Комісій з обміну, розгляд такого спору відповідно до чинного у 1991 році законодавства не належав до юрисдикції судів.

Листом від 25 листопада 1998 року Конституційний Суд України повідомив п. Трегубенка про те, що він не має повноважень переглядати рішення загальних судів. 9 грудня 1998 року Пленум Верховного Суду України скасував рішення Ялтинського міського суду від 16 жовтня 1991 року і закрити провадження у цій справі.

Зміст рішення Суду

Заявник скаржився на порушення його прав, передбачених ч. 1 ст. 6 Конвенції, з декількох причин. По-перше, він стверджував, що винесене на його користь судове рішення, яке стало остаточним і обов'язковим до виконання, було скасоване в результаті його перегляду в порядку нагляду, що становило порушення зазначеної норми Конвенції. По-друге, він скаржився на несправедливість судового провадження у Пленумі Верховного Суду. Нарешті, п. Трегубенко вважав, що рішенням Пленуму він був позбавлений права на доступ до суду при вирішенні його цивільних прав.

Суд звернув увагу на те, що Заступник голови Верховного Суду України, відповідно до чинного на той час Цивільного процесуального кодексу, мав повноваження принести протест щодо остаточного судового рішення, яке вже набуло чинності. Здійснення таких повноважень не було обмежено жодними часовими рамками, і, таким чином, судові рішення можна було оскаржувати будь-коли.

Суд зауважив, що, реалізуючи такі повноваження, Верховний Суд України звів нанівець цілий судовий процес, який завершився прийняттям остаточного судового рішення, яке згодом набуло чинності і навіть було частково виконане, чим порушив принцип *res judicata*.

Уряд стверджував, що, на відміну від справи *Brumarescu v. Romania*, у якій процедура перегляду рішень в порядку нагляду була визнана Судом такою, що суперечить ч. 1 ст. 6 Конвенції, дана справа є дещо іншою, оскільки протест був принесений не прокурором, а самим суддею, що можна розглядати як діяльність, спрямовану на забезпечення законності та правопорядку, захист прав людини в процесі здійснення правосуддя. Суд вказав, що процедура перегляду рішень в порядку нагляду існувала у багатьох державах-учасниках Конвенції і мала багато однакових рис, включаючи й коло осіб, уповноважених приносити протести — це прокурори та голови судів, а також їхні заступники. Суд вже розглядав справи, в яких перегляд рішень у порядку нагляду ініціювався як прокурорами, так і суддями. Зокрема, у справі *Ryabyh v. Russia*, в якій протест був принесений якраз суддею, Суд вирішив, що питання потрібно розглядати у світлі порушення принципу правової певності, а не у світлі наявності чи відсутності втручання з боку виконавчої влади.

Суд вважає, що, використовуючи процедуру перегляду рішення в порядку нагляду з метою скасування обов'язкового для виконання судового рішення, Верховний Суд України порушив принцип правової певності і право заявника на суд у сенсі ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Стосовно процесуальних порушень, які мали місце під час провадження у Пленумі Верховного Суду України, Суд дійшов наступного висновку. Оскільки лише саме застосування процедури перегляду в порядку нагляду остаточного судового рішення вже

призвело до порушення права заявника на суд, то немає потреби аналізувати, чи у такій процедурі були порушені процесуальні гарантії, закріплені у ст. 6 Конвенції.

Стосовно порушення права заявника на доступ до суду, Суд відзначив, що *ratio decidendi* рішення Пленуму Верховного Суду України у справі п. Трегубенка полягало у тому, що суди не мали повноважень розглядати окремі категорії цивільних справ, зокрема позови про відшкодування вартості майна, яке належало особі. Суд вважає, що таке обмеження саме по собі суперечить праву на доступ до суду, гарантованого ч.1.ст.6 Конвенції (див. рішення Суду у справах *Vasilescu v. Romania*, *Brumarescu v. Romania*). Таким чином, і в цьому аспекті мало місце порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Заявник також скаржився на порушення права мирно володіти своїм майном, гарантованого ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Це порушення полягало, на його думку, у тому, що остаточне та обов'язкове для виконання судове рішення про присудження йому певних майнових прав, було скасоване.

Обидві сторони і Суд погодились, що, виходячи із прецедентної практики Суду, майно, яке присуджене за остаточним судовим рішенням, що вступило в законну силу, породжує право власності у відповідного суб'єкта в сенсі ст.1 Першого протоколу до Конвенції. П. Трегубенко підкреслив, що порушення його права власності відбулося не через майновий спір між ним та Комісією з обміну, а в результаті скасування остаточного та обов'язкового для виконання судового рішення, винесеного на його користь.

Суд зазначив, що скасування остаточного та обов'язкового для виконання судового рішення, за яким у заявника виникло право власності, становить втручання у це право заявника. Суд дійшов висновку, що у даній справі мало місце втручання у право заявника у формі позбавлення майна у світлі другого речення ч.1 ст.1 Першого протоколу до Конвенції. Тому потрібно встановити, чи було зазначене втручання виправданим.

Суд вкотре нагадав, що позбавлення права власності може бути виправданим, лише якщо воно здійснюється „в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом”. До того ж втручання у право власності повинно задовольняти вимозі пропорційності. Як Суд вже неодноразово відзначав, що між загальними інтересами спільноти та вимогами захисту основних прав особи має бути збережено справедливий баланс. На забезпечення цього справедливого балансу спрямована уся система Конвенції. Зазначений баланс не буде забезпечено щодо певної особи, якщо на неї покладено „індивідуальний та надмірний тягар” (див. рішення Суду у справі *Brumarescu v. Romania*).

Уряд з цього приводу відзначив, що втручання у даному випадку було спрямоване на забезпечення правильного застосування закону. Суд зауважив, що цей аргумент є аналогічний тому, що пропонувався Урядом і для доведення відсутності порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції. Виявивши порушення цього правила, Суд дійшов висновку, що, хоча правильне застосування закону й справді становить собою „публічний інтерес”, однак за обставинами даної справи реалізація таких інтересів призвела до порушення фундаментальних принципів правової певності та доступу до правосуддя. Тому цей аргумент не є прийнятним.

Інший аргумент Уряду полягав у тому, що виплата заявнику зазначених коштів створила б перешкоду в реалізації соціальних програм місцевою владою. Суд з цього приводу нагадав, що відсутність коштів у держави не є виправданням для невиконання судового рішення в частині повернення боргу (див. рішення Суду у справі *Burdov v. Russia*). Це так само не є виправданням для того, щоб скасовувати остаточне й обов'язкове до виконання судове рішення.

За таких обставин Суд дійшов висновку, що справедливий баланс було порушено і на заявника було покладено індивідуальний та надмірний тягар. Таким чином, мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України М.Ю. Пришляк та П.М. Рабіновичем.